

Doris

Nr 36 2019

FRÅN HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPET

Doris blir Maa i magisk tolkning av Aniara på Nationaloperan i Helsingfors.

Ännu en gång har Martinsons *Aniara* lockat till konstnärligt nyskapande och gränsöverskridande samarbeten, denna gång mellan amerikanska kammarkören The Crossing och Helsingfors-baserade Klockrike-teatern.

Aniara – fragment ur tid och rum är ett stycke musikteater med regi och libretto av Klockriketeaterns Dan Henriksson och med musik av den amerikanske kompositören Robert Maggio. Det hela framförs av kören och en instrumentalkvartett (gitarr, slagverk, cello, klarinett) under ledning av Donald Nally samt skådespelarna Carl Alm och Matti Raita från Klockriketeatern och Antti Silvennoinen från Wusheng Company.

Scenen är ett naket, avlångt golv med en ram av kompostströ. Publiken sitter på långsidorna, orkestern och dirigenten finns bakom plexiglas på ena kortsidan. Ljuset är rörligt, inledningsvis svävar ”ljusstavar” ovanför scenen, som ljusrör i ett tak. Under föreställningen flyttas de runt, vänds och vrids på och förstärker olika skeenden. Videoprojektioner förändrar rummet, återskapar bilder från den förstörda planeten Jordan och skapar stämningar. Till scenografin hör små glasskålar, som artisterna varsamt kupar sina händer kring, och som för tankarna till ”en blåsa i Guds andes glas”. I skålarna finns lönnlöv, som ännu är gröna, och påminner om ett levande jordklot.

Vid ett publiksamtal före föreställningen berättade Dan Henriksson om det strävsamma arbetet med att överföra Martinsons 103 sånger till ett libretto på engelska för ca 20 ”fragment”. Han nämnde att han inte lyckats få namnet ”Doris” att passa in i textflödet på något bra sätt, utan valt att kalla jordklotet för ”Maa”:

*We came from Earth, from Maa
the jewel in our solar system,
the only orb where Life obtained,
a land of milk and honey*

Kören är den skickligaste och mest berörande man kan få uppleva. Den gemensamma klangen är magisk, snudd på utomjordisk. Solopartierna

Omslagsbilden

I föreställningen *Aniara – fragment ur tid och rum* på Nationaloperan i Helsingfors svävar ”ljusstavar” ovanför scenen, som ljusrör i ett tak.

Foto: John C. Hawthorne

Foto. John C. Hawthorne

vittnar om att även varje enskild sångare är av högsta klass. Stycket framförs på engelska, med bara korta talade partier på svenska och finska. Det är inte alltid lätt att uppfatta texten, men ramberättelsen finns där, de olika scenerna framkallar känslor och tillsammans skapas en inre resa för åhöraren. Allt är naket, självfullt.

Vi som fick vara med om denna Aniara-version i Philadelphia i juni, i Nederländerna i augusti eller i Helsingfors i september 2019, kan skatta oss lyckliga.

Carina Olsson, som såg föreställningen tillsammans med Irmeli Romo.

Så här tyckte finska recensenter om Aniara på Helsingforsoperan:

”Föreställningen är häpnadsväckande, drabbande och vacker både musikaliskt och visuellt ... Den dubbelt Grammybelönade kören uppträder med en hisnande teknisk skicklighet och i deras framförande låter styckena snarast överjordiska.”

Lasse Garoff i Svenska YLE

”Det visuella uttrycket hör också till det mest imponerande som jag sett i någon musikteaterföreställning. ... Aniara är Klockriketeaterns genom tiderna största produktion och utan tvekan konstnärligt lyckad.”

Wilhelm Kvist i Hufvudstadsbladet

”Till höjdpunkterna hör iscensättningen av den artificiella intelligensen Miman och hennes skötare Mimaroben.

... detta tvärkulturella potpurri, sammansatt av sjutton fragment med hopp och förtvivlan, schismer och smärta, filosofi och existentialism, bildar en berömlig kosmisk saga om människan i ett vägskäl, minst lika aktuell i dag som då Aniara kom till.”

Egil Green, Östnyland

Harry Martinson-sällskapets sekreterare och förre kulturchefen i Olofströms kommun Elisabeth Jonsson avled i augusti efter en kort tids sjukdom. Sällskapets ordförande Semir Susic skriver här några personliga minnesord om en mycket saknad kollega.

Elisabeth Jonsson levde litteraturen

Det finns människor som lämnar avtryck. Och när de inte finns längre lämnar de ett tomrum efter sig. *De fattas* oss. En sådan person var Elisabeth Jonsson, som vid tiden för sin bortgång var sekreterare i sällskapet. Hennes meritlista inom kulturområdet kan göras lång men det som jag vill lyfta fram här är hennes sätt att vara som kollega och hur hon personifierade det som jag tycker att litterära sällskap ska vara.

På styrelsemötena var Elisabeth inte den som tog plats och hördes mest. Hon lyssnade, reflekterade och när förslag skulle förverkligas så var det ofta hon som tog sig an uppdraget. När jag och min sambo Caroline bodde i Nebbeboda skola några veckor sommaren 2014, berättade hon och maken Hans stolt om skolbyggnaden och de insatser som gjorts för att bevara det som var Martinsons trygga plats under barndomen. Caroline och jag

hade bakat en vit chokladtårta och garnerat den med nyplockade smultron som vi hittat längs vägkanten. Elisabeth och Hans lyssnade intresserat när vi talade om våra respektive skrivprojekt.

Året därpå bjöd Elisabeth in mig att medverka i Näselfrossa – en kulturfestival som hon var med att förverkliga – men jag var tvungen att tacka nej just den sommaren. Några år senare medverkade jag med ett föredrag om Martinson och begreppet antropocen, utifrån en bok av Sverker Sörlin, i Olofströms bibliotek. Att jag fick den möjligheten var Elisabeths förtjänst.

I april i år skrev hon i Månadens Martinson en kommentar till dikten *Ur minnenas tåg*. Där berättar hon om den lille Martins öde och veder-

mödor i barndomen och om naturen som en tröstande famn. I sin text redogör Elisabeth för sina promenader i trakterna som utgör miljön i *Nässlorna blomma*. Hon går in i Harry Martinsons värld, såväl den inre som yttre. Det är för mig typiskt Elisabeth. Hon strävade alltid efter att knyta samman delarna till en helhet. Hon levde i och med litteraturen.

Harry Martinsons levnadsöde och texter inger en sorts ödmjukhet inför barnets och människans utsatthet. Det var en inlevelseförmåga som Elisabeth hade. Hon hann även med att engagera sig i olika integrationsprojekt där kulturen utgjorde en viktig grund. Och utgångspunkten var aldrig enkelriktad utan den att kultur är något som man skapar tillsammans utifrån kunskap om det förgångna och samtiden.

Litterära sällskap hamnar sällan i den kulturella hetluften. Vi gör sällan mycket väsen av oss men vi *verkar*. Vi skapar förutsättningar för samtal om litteratur och håller liv i ett författarskap som behövs mer än någonsin. Det är ett författarskap som förespråkar lyssnandet, den goda viljan, ödmjukheten inför svårigheten att vara människa och respekten för naturen.

Min alltför korta bekantskap med Elisabeth påminner mig om det.

Semir Susic

Stöd Harry Martinson-fonden!

Stöd gärna sällskapets fond till Harry Martinsons minne. Använd den när du ska skicka minnesgåvor eller göra uppvaktningar i olika sammanhang. Det kan ju också vara så att du någon gång har en slant över och vill bidra till vår verksamhet.

Fonden förvaltas av styrelsen som anslår medel ur den till stöd för olika projekt.

Pengar sätts in på HM-fondens bankgiro 5118-0024.

Tack för din gåva!

Helena Granström är författare och kulturskribent och skriver för Expressen och Svenska Dagbladet. Hon har även en magistertextamen i teoretisk fysik, en licentiatexamen i matematik och har skrivit ett flertal essäer och romaner. Detta är manuskriptet till den mycket uppskattade föreläsning Helena höll under vår årshögtid i Vårdinge den 4 maj.

En frihet utan något fäste – om framsteg, förlust och fysikvetenskap

Jag vet inte hur mycket ni som är här idag känner till av vad jag sysslar med, men i alla fall tror jag att det finns åtminstone två övergripande teman i mitt eget författarskap som är besläktade med Harry Martinsons.

Det första är vetenskapen, och i synnerhet då vetenskapen som litterärt-poetiskt material: *Osäkerhetsrelationen* (2009), *Standardmodellen* (2018), *Under strecket* i SvD: mörk materia, svarta hål, gravitationsvågor, parallella universum och den matematiska oändligheten t ex.

Men också teknik, natur, kanske också förlust: *Det som en gång var* (2016), *Alltings mått* (2008), *Det barnsliga manifestet* (2010)

Dessa tre sistnämnda titlar är alla variationer på en civilisationskritik som uppehåller sig vid frågan om människan och hennes relation till sin omgivning, hur vi förstår naturen och hur vi inte förstår oss själva som natur, men också vid frågan om den högst personliga förlust som detta innebär. En utgångspunkt för att diskutera denna förlust är för mig en syn på mänskligheten som en praktik, en uppsättning förmågor som man måste utöva för att utveckla och bibehålla.

Så frågan i de här böckerna har då varit: Vad går – på ett grundläggande plan som har just med innebörden av begreppet mänsklighet att göra – förlorat när ingen längre är närvarande på den fysiska plats de befinner sig, när vi inte längre kan namnet på de växter och djur vi har omkring oss, när dessa växter och djur slutligen inte längre finns omkring oss, och ingen ens noterar deras försvinnande?

Teman

Å ena sidan vetenskapen, och å andra sidan en kritik av det enögt objektiviserande och vetenskapliga, skulle man kanske kunna säga – inte vetenskapen som sådan, men vetenskapen som enda väg till förståelse, det binära sanningsbegrepp som vetenskapen arbetar med som det enda möjliga.

För mig finns det flera beröringspunkter mellan de här skenbart ganska olika områdena, och på många sätt tror jag att min ingång till dem när jag skriver är densamma, nämligen en som har att göra med hur människan upplever och skapar mening i världen, och hur kunskap får innebörd för oss, och det är någonstans däromkring som jag tänkte uppehålla mig när jag pratar idag, med skrivandet som ett slags fokuspunkt.

Och, det ska jag också säga: Jag kommer inte att göra några ansatser att

prata om Harry Martinsons författarskap här idag, för det tror jag att ni alla är mycket bättre lämpade att berätta för mig om, än tvärtom – men eftersom vi ändå befinner oss här, på ert årsmöte, och alldeles nära Harry Martinsons gamla hem – jag vet inte om Harry Martinson gillade att bada, men det slår mig nu att vi måste ha begagnat oss av samma badplats, jag och mina barn brukar ofta bada vid en fin liten strand här i Sillen – eftersom vi ändå befinner oss i detta sammanhang så kände jag att jag på något sätt ville kliva ned i författarskapet för att liksom tala därifrån, och därför valde jag att inför det här föredraget läsa diktsamlingen *Vagnen*. Jag kommer att återkomma till den genom några citat och reflektioner, men framför allt tänker jag bara att ni, om ni vill, liksom kan ha den i tankarna nu när jag pratar, för jag tror att mycket av det jag kommer att säga också finns i den.

Men, alltså, om jag då i alla fall till att börja med ska återvända till mitt eget skrivande, så tror jag att den centrala frågan för mig, den som driver i princip alla mina texter nästan oavsett vad de handlar om, lyder någonting i den här stilen: Hur nära kan jag komma världen? Vad är gensvar, vad är ömsesidighet? Vad är världen, och vad är jag, och hur kan jag förstå gränsen mellan oss, om den finns?

Titeln som jag har satt på det här föredraget är ”En frihet utan fäste” – en fras som flera av er säkert känner igen som hämtad ur *Vagnen* också den – om framsteg, förlust och fysikvetenskap, och denna titel försöker ju ringa in bägge de här områdena, både den kulturella idé om framåtskridande som vi lever med, och den massiva förlust som den har orsakat och fortsätter att orsaka – och fysikvetenskapen, och vetenskapen i stort. Och, jag tror att de båda kan belysas av just den här frågan: Var går gränsen mellan människan och världen, och vad är det för en gräns?

Kvantfysikens filosofi

Förutom att numera vara kulturskribent och författare, så är jag också utbildad teoretisk fysiker och matematiker, och när jag en gång började läsa fysik på universitetet så var min ingång till detta ämne kvantmekanik. Skälet till att kvantmekaniken intresserade mig speciellt var, kan man säga, de vetenskapsteoretiska implikationerna: kvantmekaniken som teori-bygge växte fram under 1900-talets första decennier, och är i högsta grad en produkt av den traditionella vetenskapliga metoden, med allt vad det innebär av systematisk observation av omgivningen, att teorier prövas mot observationer och experimentresultat och så vidare. Men trots detta, trots att den är en produkt av detta synsätt, så visar det sig att den ställer vissa av dess grundläggande premisser på huvudet!

Ett av den vetenskapliga metodens fundament som luckras upp av kvantmekaniken är uppdelningen mellan observatör och observerat system, och antagandet att observationen kan ske oberoende av observatören, det vill säga att det är möjligt för observatören att reducera sig själv från sin observation.

Och för mig var det här otroligt intressant, att det här antagandet om en separation mellan den som observerar och det som observeras

faktiskt kunde kullkastas så att säga inifrån. Utan att kantra över i något slags överdrivet new age-missbruk av kvantmekaniken – vilket många förstås har gjort – så tror jag att det finns fog för att konstatera att detta faktiskt säger någonting om hur intimt förbunden människan och den mänskliga varseblivningen, det mänskliga tänkandet, är med den värld som format det. **Vad kvantmekaniken visar är helt enkelt att gränsen mellan jaget och omvärlden inte är fullt så lätt att dra som vi kanske hade trott.**

En annan konsekvens av kvantfysiken, och också av relativitetsteorin som utvecklades ungefär samtidigt, är att fysiken slutgiltigt har frigjort sig från de mänskliga sinnena. Ännu med Newton var resultatet i någon mån begripliga, de handlade om saker som våra sinnen kan greppa och som vi har något slags intuition för: en kula rullar ned för ett sluttande plan...

I och med den moderna fysiken är den länken slutgiltigt förlorad, men detta är förstås inte bara en konsekvens av de nya vetenskapliga rönen, utan en central del av den vetenskapliga metoden i sig: att inte betrakta de mänskliga sinnena som en källa till sanning. **Vi vet helt enkelt att våra sinnen kan bedra oss, och ofta också gör det. Jag skulle säga att detta kanske är den faktor som bidragit mest till vetenskapens enorma framgång när det gäller att få kännedom om omvärlden.**

Den mänskliga erfarenheten förser oss med tveklösa omdömen, men vi betraktar dem inte längre som sanna bara för att de känns sanna för oss – litade vi på den mänskliga erfarenheten skulle vi kunna vederlägga både astronomi, kosmologi, kvantmekanik och relativitetsteori i ett svep.

Susar jorden fram genom rymden? Nej, det är helt uppenbart att den står stilla. Eller i relation till kvantmekaniken: Kan ett objekt befinna sig på två ställen samtidigt? Nej, det är klart att det inte kan. Eller speciell relativitet: Det är väl självklart att ett föremåls längd inte beror på hur snabbt man springer när man håller det i handen, inte vad klockan är heller förresten.

Glappet, tomrummet

Så, å ena sidan har den moderna vetenskapen byggt upp en mycket avancerad och till synes extremt precis bild av verkligheten – å andra sidan tycks denna bild avlägsna sig allt mer från den verklighet vi erfar, i många fall till och med stå i direkt konflikt med den, i den mån de relaterar till varandra. Detta är vår belägenhet: Vetenskapens beskrivning av världen som blir allt mer uttömmande, den mänskliga upplevelsen av världen som därmed tycks berövas sin inneboende mening, och nästan inga meningsfulla länkar dem emellan.

För de är ju verkligen främmande för varandra, representerar så att säga två helt olika nivåer, två helt olika språk. Jag tänker på kärlek: Låt oss föreställa oss att vetenskapen i framtiden, säkert är den redan en god bit på väg, kan kartlägga alla signalsubstanser och elektrokemiska impulser som uppstår i hjärnan när man blir kär, att man kan överblicka den ned

på molekylnivå. Detta skulle vara vad vi skulle förstå som en ”förklaring av kärlekens uppkomst”, åtminstone en beskrivning. Men vad är egentligen förklarat, vad är det som är beskrivet? På den ganska enkla och naturliga frågan ”Men hur känns det då att vara kär?” ger denna beskrivning överhuvudtaget inget svar. En sak man ska komma ihåg är att den subjektiva upplevelsen kan vetenskapen enbart beskriva utifrån, det vill säga i viss mening inte alls, och jag tror att det är bland annat i detta som gapet mellan vetenskap och levd erfarenhet består.

Hur människan skapar mening

Att vi ändå lever i en tid där denna objektiva utifrånbeskrivning framställs som den enda egentliga sanningen, en tillräcklig beskrivning av världen, tror jag bland annat har som konsekvens att vi också blir delvis blinda för det sätt på vilka våra känslor kanske faktiskt kan vara en källa till kunskap, om än av en annan sort. Den mänskliga känslan tror jag verkligen kan vara en mycket stark och riktig vägvisare, men för att den ska kunna vara det behöver vi en färdighet att förhålla sig kritiskt och produktivt till den egna erfarenheten, att tänka kring den och så att säga utvinna den kunskap den bär på, och i detta tror jag att vi i vår tid är ganska illa skolade. Kanske kan litteraturen hjälpa oss här?

Om den kan det, tror jag att det skulle vara just genom sin frihet, sin nödvändighet, att utgå från och förbli inom den mänskliga erfarenheten, men samtidigt med möjlighet att peka bortom dem, och att använda sig av människans enorma förmåga till bildburen association för att etablera förbindelser mellan det som ligger innanför och det som ligger utanför.

Men för att det ska vara möjligt krävs det kanske också att vetenskapen i viss mening närmar sig litteraturen, vilket skulle innebära en rörelse i motsatt riktning jämfört med vad vi sett under de senaste decennierna

När jag skrev min bok *Osäkerhetsrelationen*, som är en lyrisk gestaltning av kvantmekanikens historia och centrala problemställningar, så läste jag mycket av framförallt Werner Heisenberg, mannen bakom den matematiska relation som gett boken dess namn, och även av Niels Bohr och Albert Einstein – och mellan dem fanns en mycket livaktig och i djupaste mening humanistisk diskussion om vad deras resultat betydde.

En bild av vetenskapen är att se den som ett flerfaldigt översättningsarbete, från verklighet till matematik, men också från matematik till naturligt språk, och ett insisterande på att man inte förstått någonting förrän man också kan förmedla det i ord och bilder. Det vill säga, enligt dessa fysiker var den mänskliga kroppsliga, vardagliga erfarenheten avgörande för verklig förståelse, också förståelse av den subatomära värld som våra sinnen aldrig kan nå – förståelse var för dem per definition en koppling till det som är begripligt för oss. Det är med hjälp av bilder vi förstår – och dessa bilder är ofrånkomligen knutna till vår egen förnimbara verklighet.

Som hos Martinson: ”För att vara vid liv måste allting liknas vid något” (”Liknelsernas vind”, *Vagnen*, 1960). Den dikten kunde Niels Bohr, en av kvantmekanikens anfäder, ha skrivit!

Om fysiken i litteraturen

Därmed skulle vi också kunna röra oss vidare mot själva det vetenskapliga materialet, alltså den fysik, kosmologi och matematik som jag har gjort flera försök att använda mig av i mitt skrivande, för hur ska man egentligen betrakta dess roll i en litterär kontext? I en roman, kan en teori om, låt oss säga, rumtidens beskaffenhet någonsin vara något annat än rekvisita? Kan den vara verkligt material och i så fall, hur då?

När det gäller litterära texter är det, tycker jag, aldrig lätt att med bestämdhet avgöra vad som är det verkliga materialet, kanske egentligen mycket sällan det som ligger på ytan, men – när jag skrev både *Osäkerhetsrelationen* och, jag tänkte ännu mer på det när jag för ett par år sedan skrev *Standardmodellen*, så ville jag verkligen låta fysiken vara en del av detta egentliga material, det vill säga, jag ville att teorierna skulle inta en central roll i gestaltningen och handlingen i dessa berättelser

Men med den ambitionen ställs man inför en svårighet, eftersom den naturvetenskapliga allmänbildningen i synnerhet idag är otroligt liten – sedan Bohrs och Heisenbergs dagar tycks naturvetenskap och humaniora ha dragit sig undan åt två olika håll, och lämnat en både bred och djup klyfta mellan sig.

Fysikern och författaren C P Snow skrev år 1959 en berömd text som handlade om de två kulturerna, där han beklagade bristen på naturvetenskaplig bildning, och gjorde jämförelsen mellan att känna till Shakespeare och att veta innebörden av termodynamikens andra huvudsats – sedan dess har det knappast blivit bättre. Tvärtom kan man konstatera en sorts paradox, eftersom vi under den tid som gått sedan 1950-talet bara har blivit än mycket mer inskränkt i vetenskap och teknik. Deras konsekvenser för våra liv har både blivit större och tagit sig längre in, närmare själva kärnan av vår mänsklighet – men under samma tid tycks vår uppfattning allt mer ha blivit att dessa områden av det mänskliga vetandet egentligen inte berör oss, inte tillhör den grundläggande kunskap som vi behöver för att förstå världen

Vilket förstås skapar en svårighet i att använda dessa teman i en litterär gestaltning, annat än som suggestiva bilder, eftersom man annars riskerar att ens roman förvandlas till en lärobok i fysik – det här var något som jag fick erfa när jag skrev *Standardmodellen*, som utspelar sig på en fysik-institution och bland annat behandlar försöken att förena kvantmekanik och allmän relativitetsteori.

Här finns en utmaning för litteraturen – och för vetenskapssamfundet – att axla, tror jag, som kanske faktiskt skulle kunna bidra till att fylla det existentiella tomrum som jag tror att många av oss erfar idag, eller åtminstone få det att framträda tydligare för oss.

Motsättningen mellan levd erfarenhet och vetenskaplig modell, i synnerhet när det gäller modellerna för verklighetens mest grundläggande beståndsdelar, är nog inneboende – men den förvärras och fördjupas då de världsbilder som vetenskapen bygger upp aldrig ens får brytas mot vår vardagliga, sinnligt förankrade berättelse.

Utgångspunkter för förändring

Det här, att den mänskliga erfarenheten i viss mening är allt vi har är förstås inte bara relevant i relation till den moderna fysikens kon-traintuitiva resultat, utan även i ett sammanhang som vi alla ju vet är våldsamt aktuellt, och som jag tror att Martinson skulle ha varit djupt engagerad i om han hade levt idag, nämligen frågan om klimatförändringarna – som i sin tur bara är ett, om än ovanligt ödesdigert, symptom på en ännu mer djupgående åkomma hos den mänskliga kulturen, som har att göra med ett kortsiktigt och i grunden respektlöst förhållningssätt till vår naturliga omvärld.

Den där vidare problemformuleringen tänker jag att vi kan återkomma till, och jag tycker att Martinson antyder den på flera ställen i sina texter, men att jag tar upp frågan om klimatet i det här sammanhanget, alltså i ett sammanhang av förhållandet mellan teoretisk modell och direkt erfarenhet, är att jag tror att svårigheten är mer eller mindre exakt densamma här, och att den blir extra tydlig i denna tid där medvetenheten är så enormt mycket större än handlingskraften – nämligen att foga de två (teori och erfarenhet, intellekt och känsla om man så vill) samman, eller att på ett meningsfullt sätt förankra den ena i den andra.

Klimat är, liksom miljö, ett extremt abstrakt begrepp. Det är bara att gå ut på farstubron en solig morgon. Ser du någon miljö? Ser du ens något klimat? Nej, möjligen ser du natur och väder, fast faktum är att du inte ens gör det: Du ser att solen skiner, och du ser att sälgen blommar och att körsbärsträdets knoppar är på väg att spricka ut, och du hör enkelbeckasinen bräka över ängen intill.

Och det är väl själva poängen, då, att för att denna typ av abstraktioner överhuvudtaget ska vara begripliga så krävs en konkret, enskild erfarenhet att förankra dem i, så att säga något konkret att abstrahera utifrån.

Den frihet som den moderna tiden erbjuder är verkligen en frihet utan något fäste, och många av våra begrepp i viss mening också ord utan något fäste: Vi behöver en kroppslig upplevelse, ett kroppsligt minne, en särskild plats, att fästa dem i.

I sista instans är det den kroppsliga erfarenheten som skänker allt vi upplever som meningsfullt dess mening – det tror jag också gör att den är den enda utgångspunkten för verklig förändring, både inre och yttre. Den intellektuella förståelsen kan nå en bit på vägen, men den kan aldrig i sig, isolerad från den levda verkligheten, skapa en verklig, känslomässigt och kroppsligt förankrad förståelse. I det avseendet är den enda möjliga utgångspunkten för ett hållbart sätt att leva kanske minnet av sjön där

jag lekte som barn, eller pärlugglan som ropade i vår vinterkvällen, eller tjärblomstret bakom husknuten. Men på vilket sätt de ska göra det, hur de ska kunna knytas till det mer abstrakta, storskaliga perspektiv som i vår tid tycks oundvikligt, är inte alldeles lätt att se.

När människor berövas dessa grundläggande erfarenheter berövas de i alla fall, tror jag, en mycket fundamental del av relationen till sin omvärld, och en oundgänglig grund att bygga respekten för den på.

Litteraturen som politisk kraft

Och, för att återvända till litteraturen, så är dess uppgift i dessa frågor inte heller alldeles klar: Som varandes abstraktioner är klimat och miljö också extremt svårt att gestalta, eftersom varje litterär gestaltning, tänker jag mig, väddar just till den outgrundliga, irreducibla minnet av någonting enskilt, det obegripligt egenartade som uppstår i stundens möte och som finns i allt som vi verkligen erfar. Jag har förstått att *Vagnen*, när den kom ut 1960, fick kritik för att vara politisk programdiktning, något jag inte riktigt kan instämma i även om dess budskap kanske är tydligt, men jag tycker ändå att den bär på något av den dubbelhet, den öppenhet inför det osäkra, som kännetecknar verklig litteratur.

Och, på frågan om hur litteraturen då kan bidra till att påminna oss om vad det är som håller på att gå förlorat, också i en tid då många av oss saknar egen erfarenhet av det som snart kommer att vara borta, det som i viss mening redan gått förlorat på så vis – på frågan om detta tänker jag att *Vagnen* faktiskt antyder ett svar, nämligen: Minnet.

Och, märk väl att jag tror att minnet här ska tolkas som något som går djupare än det personliga episodminnet, och som i denna mening faktiskt är mer oberoende av vilka erfarenheter vi delar: jag tänker hellre på det som påminnelse om vår mänskliga botten, på ett återkallande av ett minne som finns i oss alla enbart för att vi är människor:

*Det finns i allt levande minne en sav./ Minnena kommer dig till hjälp
ur sin skog./ De lär dig vad du måste kunna sakna för att kunna leva.
("Minnena")*

eller, i en annan dikt:

*En gemensam och enkel insikt om något djupt försummat/ finns i tysthet
hos alla, men delas sällan.
("Sanningarnas liv")*

Jag tänker mig att detta handlar om minnet av en förlust som vi alla delar, som vi kan känna inom oss är en förlust av något mycket djupgående, trots att man kanske inte ens kan säga vari denna förlust består.

Detta, att insistera på att någonting har gått förlorat, att någonting också går förlorat i och med allt det som det moderna, teknologiska

projektet har vunnit åt oss är för mig helt centralt. Kanske gör vi verkligen bedömningen att det är värt det, kanske överträffar framstegets vinster dess kostnader trots att kostnaderna, inte bara för oss själva utan för allt levande, är enorma – men jag tror att det är helt avgörande att vi inte låtsas som att dessa vinster inte också har ett pris, och att det inte i första hand är vi själva som betalar det.

Jag tänker på några rader ur *Vagnen* igen, där Martinson beskriver hur moderniteten driver bort det äldre lidandet, den äldre plågan:

*Från åkerns oxen lyfte man hans ok./Men strax därefter tog man också oxen.
Så går det till när nyttans hand befriar./ I landets bygdar finns nu inga
ok,/ men heller ingen ox.
(”Nyttans känslösvärld”)*

Frågan – och jag har inte svaret – är om litteraturen, och i så fall vilken litteratur, har förmågan att koppla denna allmänmänskliga känsla av förlust, kanske av saknad, till förändring och handling i verkligheten, här och nu?

Teknikfrågan

En annan fråga som aktualiserar relationen mellan enskildhet och struktur, det specifika och det generella, är frågan om teknik och den teknologiska utvecklingen, som jag också har ägnat mig mycket åt i mitt skrivande, och som Harry Martinson förstås också ägnade sig åt i olika former, i *Vagnen* men också i *Aniara*, säkert också i andra verk som ni skulle kunna berätta mer för mig om.

Också i teknikfrågan manifesterar sig människans känslomässiga förankring i det enskilda och specifika: När vi diskuterar moraliska eller etiska implikationer av tekniken gör vi det nästan alltid i relation till det enskilda fallet, där konsekvenserna tycks i någon mån överblickbara, åtminstone i ett inledande skede. Men, och detta tror jag är en central poäng, vissa aspekter av tekniksamhällets problematik kommer man inte åt genom att värdera dess enskilda komponenter.

Låt mig ta bara några exempel på detta:

- Svårigheten att separera ”god” från ”ond” teknik: det basala exemplet är kärnkraft och kärnvapen, medicinsk teknologi och biologiska stridsmedel, kloning av växter och kloning av människor.
- Den samhällsstruktur som en teknologiskt avancerad civilisation kräver för att fungera – specialisering, centralisering, disciplinering etc.
- Exemplet genteknisk elimination av sjukdomsbärande gener – oproblematiserat i varje enskilt fall, men summan eventuellt mer problematisk.

Men framförallt handlar det om något ännu mer omfattande, ännu mer djupgående än så, nämligen ett grundläggande förhållningssätt till världen, en sorts teknologiskt förhållningssätt som tolkar varje pro-

blem som ett tekniskt problem: det som Martinson kanske skulle kalla för nyttans förhållningssätt, det som, om vi låter det ta överhanden, förvandlar oss ”perfekt pratande dödsfall i torkeriet”.

Det kanske främsta uttrycket för detta idag är de koldioxidsänkor och syntetiska gaser i stratosfären som föreslås kunna lösa klimatfrågan – till och med de problem som tekniken har orsakat ska åtgärdas med mer teknik. Eller varför inte lösningen på att äldre känner sig ensamma och övergivna: Vi ger dem en artificiellt intelligent robot som sällskap!

Det jag har försökt göra i mina texter är att lyfta fram den här mer komplexa förståelsen av ett teknologiskt samhälle som mer än bara summan av sina delar. Och också visa hur tekniken både förkroppsligar en idé om världen som underställd mänsklig kontroll, och omformar grundläggande mänskliga kategorier och begrepp som närhet, närvaro och omsorg, som i exemplet med roboten som vi föreställer oss ska kunna lindra ensamhet.

Den enkla bilden av tekniken är ett redskap som vi använder för att uppnå ett givet syfte – i själva verket tenderar teknikanvändningen att omforma både våra syften och vår bild av världen i grunden. Jag tänker på ett citat av Henry David Thoreau, som ligger nära Martinson i *Vagnen*: ”We do not ride on the railway, it rides upon us.” Vilket är ett sätt att försöka beskriva hur människan har anpassat sig till tekniken, kanske i än högre grad än hon anpassat tekniken och den värld den låter henne behärska efter sig själv.

Naturen som motkraft

Vad skulle då kunna vara en motkraft mot detta?

Vagnen, skriver Martinson, är ”*varken dödlig eller odödlig, /bara/död och rörlig, /död och snabb,*” – och jag tror att det enda som kan stå emot den är det levande, att som levande varelse hålla fast vid det som skiljer det levande från det döda; att insistera på att det finns något jag kan ge min åldrande mor som en robot aldrig kan ge.

Att försöka skriva om detta, låt oss kalla det naturen, är kanske det svåraste av allt – men jag är inte säker på att vi behöver skriva om den, kanske behöver vi inte ens läsa om den, men vi behöver lära oss av den.

Jag tror att man kan förstå naturen, i bemärkelsen av det levande och det levandes olika former av organisation: ett hav, en skog, en kropp – man kan förstå den som en sorts sammanfogande länk mellan enskildhet och struktur, en helhet där varje del är betydelsefull, men som samtidigt kräver av oss att vi höjer blicken över detaljnivån. Kanske till och med en sorts svar på den där frågan om gränsen mellan mig själv och det som inte är jag?

Begreppet natur är, när det används lösryckt, farligt nära besläktat med abstraktioner som miljö och klimat: naturen som en motpol till kulturen, en sorts ansiktslös fiende bara. Som jag talade om inledningsvis är en förutsättning också för att detta begrepp ska få en mening att det får just ett ansikte: att det generella begreppet fylls av innebörden hos alla sina specifika instanser.

För mig består det meningsfulla i begreppet natur att det kännetecknar något som inte är skapat. Något som inte likt städerna eller de tekniska objekten har tillkommit för att uppfylla mänskliga syften, utan som existerar för och i sig självt, som uttrycker sin mening helt och fullt genom att bara finnas till

Naturen är någonting som vi inte kan kontrollera, aldrig behärska, men som ser tillbaka på oss och erkänner vår existens. Detta något är obegripligt och ändå djupt välbekant: det är i viss mening som jag, men det är inte jag. Det är, för att återknyta till den vetenskap vi diskuterade inledningsvis, något som vi kan vinna kunskap om, men den kunskapen inbegriper ofrånkomligen även oss själva.

Och om detta tror jag också att litteraturen kan vara en påminnelse: Om det djupt främmande, och djupt bekanta, i en annan människa, och i allt levande. Denna insikt, om den verkligen vore djupt och innerligt känd, skulle kunna utgöra grunden till ett nytt sätt att leva och förstå sin omvärld.

Jag skulle, som en sorts uppmaning, vilja sluta hos Martinson, dels med ett citat från en intervju i samband med utgivningen av hans *Dikter om ljus och mörker*: "Människan är hel genom att hon kan förena motsatserna inom sig själv." Det tror jag är bland de bästa ledord man kan finna, både för sitt skrivande och för sitt liv.

Och, dels med några rader ur dikten "Ur minnenas tåg" (*Nomad*, 1943), som kanske delvis uttrycker samma sak, fast i en helt annan ton. Det handlar om den förundran som väcks hos diktjaget av insekternas liv, av allt det liv som omger den som öppnar sin blick, en förundran som djupnar och växer till någonting annat:

*Så blev vår förundran en tillbedjan
och vi sänkte våra pannor såsom genom djupt vatten
inför livets heliga välde.
Sävsångarn brast i gråt i vassens skog,
av sorger mindre än av överfyllda år och
evig stämning av blommors ouppnådda renhets vår.*

*På gyttjan flöt en liljebård,
dagsländor dogo där invid
på junitysta vattenstenar.
Och allt var väsensfyllt av ögats egen undran.*

Helena Granström

Adam Bergström, Martinsonsällskapets yngste medlem, bor i Bromma, har nysst fyllt 17 och studerar naturvetenskap med miljöinriktning på Norra Real i Stockholm. Redan som 13-åring vann han första pris i Bokförlaget Langenskiölds novelltävling för barn och unga med bidraget Pojken på bron. Adam besökte vår monter på bokmässan i Göteborg 2016 och berättade då att han läst hela Aniara. Hans Martinsonintresse har vuxit med åren och i maj publicerades på vår hemsida en imponerande essä av honom. Adam Bergström representerade dessutom Sällskapet på DELS:s litterära café i augusti i år där han höll ett initierat föredrag om Harry Martinson. Här berättar han om vår årshögtid 4 – 5 maj som han deltog i med stort intresse.

Harry Martinson-sällskapets årshögtid 2019

Årshögtiden 2019 ägde rum den 4 – 5 maj i trakterna runt Vårdinge i Sörmland. Här, i Gulvita villan på sjön Sillens strand, bodde Harry Martinson med sin familj på 50- och 60-talen, och det var här, i spännvidden mellan Andromedagalaxen och den lummiga grönskan, som Aniara kom till honom och blev nedskreven.

Under lördagen höll sällskapet huvudsakligen till i Vårdinge by folkhögskola. Efter att ordförande Semir Susic hälsat deltagarna välkomna vidtog årsmötet med bland annat val av styrelseledamöter och redovisning av föreningens ekonomi.

Därefter höll Disa Lundgren ett föredrag om litteraturbankens utställning *Orden prövas*, ett ambitiöst projekt med syfte att belysa Martinsons tolv första år som författare. Här får vi följa det mirakulösa stilistiska språnget från det att han tog sina första trevande steg tills han etablerade sig som en unik röst i den svenska litteraturen. Genom tidningar, tidskrifter och handskrifter träder han fram, luffaren med den blå kepsen och det hemsydda tältet av segelduk, med det ljusa leendet som liknade ”ett dragspels bälg” och en outtömlig ström av dikter och sjömanshistorier på tungan.

Sedan gästades vi av Helena Granström, en författare med stort släktskap med Martinson tankevärd. Hon flätade samman sitt och hans författarskap till ett föredrag om de klyftor som den moderna civilisationen skapar – klyftan mellan människan och naturen, mellan vetenskap och humaniora, mellan den abstrakta begreppsvärlden och sinnessens rena närvaro – ja kanske rentav klyftan mellan människan och henne själv. Det var glädjande att höra hur Martinsons budskap ännu lever även hos andra

författare, och man får hoppas att dessa kan låta sig inspireras av honom och kanske även bidra till en djupare förståelse av hans texter.

Eva och Harriet Martinson vid Harry Martinsons väg i Gnesta där de ofta sprang som småflickor.

Efter lunch bjöds det på minnen och berättelser från Martinsons tid i Gulvita villan. Harriet Martinson och Lena Havland-Erlandson skildrade hågkomsterna från sin uppväxt medan Eva Martinson interfolierade med några av sin fars mest älskade dikter. Att verkligen möta en författare från alla håll tror jag är viktigt, och till det hör inte minst det allra mest vardagliga. Det är en stor ynnest att ha den möjligheten.

Sedan begav sig sällskapet iväg till Mölnbo bio för att se filmen Aniaya tillsammans. Innan den började fick vi besök av de båda regissörerna Hugo Lilja och Pella Kågerman för ett kort samtal om hur filmen kom till i dialog med

Martinsons verk och budskap.

Frampå kvällen samlades åter alla till högtidsmiddag i Vårdinge by folkhögskola. Det blev en trevlig kväll med många givande samtal och nya bekantskaper. Att en författare inte bara är någon man sitter och läser på sin kammare utan har ett särskilt språk som förenar oss är något som åtminstone jag ofta påminns om i sådana sammanhang. Det spelar inte så stor roll vilka man är eller hur väl man känner varandra. I Martinson kan man ändå alltid mötas.

Lördagen avslutades till sist med en liten soaré i folkhögskolans aula. Per Filip Waldenstad sjöng och ackompanjerade sina egna tonsättningar av några av Martinsons dikter. Det var ett nytt och intressant sätt att ta till sig texterna, särskilt när man tänker på Martinsons egna sångtalanger och hans stora tycke för visans enkla skönhet.

På söndagens morgon begav sig sällskapet till andra sidan Sillen för en rundtur på ägorna till Mälby säteri. Anders Norström visade oss runt i sitt eget lilla "naturreservat" och berättade om gårdens fantasieggande anor, om Bellman som planterade en ek och skrev en epistel, om Johan Gustaf von Carlsson som samlade på fåglar och sköt Sveriges första azurmes, och så förstås om Harry Martinson som en dag

I denna gulvita villa vid sjön Sillen bodde familjen Martinson i c:a 20 år. Nuvarande ägaren Göran Skånberg var värd när årsmötesdeltagarna fick göra ett besök.

kom på besök, roende över Sillens böljor med kaptensmössa på huvudet.

Efter lunch var det dags för vad man skulle kunna kalla årshögtidens höjdpunkt – ett besök i det berömda konstnärshemmet. Göran Skånberg, tillsammans med sin hustru Inger villans nuvarande ägare, visade oss runt mellan alla kända platser på tomten. Vi fick se gräsbacken där Martinson stod med sin kikare och såg upp mot Andromedagalaxen, stranden där blekingeekan en gång låg och kluckade och så Kolonialboden där små bilder och etiketter ännu satt fastnålade i takbjälkarna. Det var glädjande att se hur väl makarna Skånberg har förvaltat Martinsons minne i sitt hem, och Görans entusiastiska berättarkonst bidrog verkligen till att göra hans närvaro levande trots alla år som gått.

Slutligen samlades sällskapet en sista gång kring Åke Widfeldt som läste ur dikten ”Sommarpsalm” (*Ur Dikter om ljus och mörker*):

*När solen stiger visar gläntan fram
den gröna sommarskogens gräs och blad.
Ett spel av soleld går från stam till stam
och fink och sylvia gör anden glad.*

Och med dessa ord klingande i oss gick vi alla skilda vägar, ut i vårgrönskans ofattbara ljus, ut mot sommarens milda saga. Och säkert var det flera än jag som tänkte samma tanke: kanske måste man vara född just den sjätte maj för att bli den Harry Martinson blev.

Adam Bergström

Den 9 augusti publicerades på bloggen Harry Martinson i tiden en text med några glimtar från ett långt medlemskap i vårt 35-årsjubilerande sällskap. Texten var författad av Marianne Westholm, tidigare styrelseledamot och välkänd för Doris läsare. Marianne har nu skrivit en fortsättning på blogginlägget.

Du kan läsa blogginlägget här: <http://harrymartinsonitiden.blogspot.com/2019/08/harry-martinson-sallskapet-35-ar-under.html>

Harry Martinson som följeslagare och inspiratör

I blogginlägget gör jag några nedslag i mitt aktiva engagemang i sällskapets historia. Nu följer några reflektioner om författaren och författarskapet.

Sedan ungdomen har Martinson varit min följeslagare som vederkvickelse och inspiration. Bland mycket annat är han även filosof och formulerar, som han själv säger, ”en poets tankesystem”. Det är inte alldeles enkelt att gå från ett analyserande tankesätt till ett associativt, poetiskt sådant, som Martinson står för.

”När man diktar om kosmos, säger Martinson, ”måste man hålla sig så nära man kan till vad vetenskapen funnit” men i *Aniara* kan vi se hur han blandar kategorier fritt på ett sätt som inte är vanligt i den akademiska världen. Låt oss titta på några av nyckelbegreppen i Martinsons texter som har fånglat mig under många års läsning.

Från tidig ålder, i barndomens hårda värld, lärde sig Harry att avsky ”verkligheten”. Så här står det i *Nässlorna Blomma*:

Verkligheten kom alltid emot honom i form av ting (arbetsting, redskap), befallningar. Den närmaste verkligheten var av tyngande trä: hans egna träskor. Hans hat mot träskor övergick allt förstånd ... Hela begreppet verklighet fick gärna formen av en förbannelsens klossträsko.”

Den svåra verklighet som Martin tvingas erfara (det var ännu värre för Harry), kulminerar i ”kalvdråpet”, där Martin, den oskyldige, görs till föröware, en situation som kan inträffa i verkligheten.

Starkast finner vi verklighetens nedbrytande effekt i ”idés-kissen”, som Martinson kallar *Verklighet till döds* (1940) – kanske indirekt Martinsons sista elege till Moa före skilsmässan – skriven direkt efter finska vinterkriget, där han deltagit i en vecka som postiljon.

Han beskriver den ”avförtrollning” av verkligheten som han upplevt inte bara genom krigets konsekvenser utan också vid författarkongressen i Moskva 1934, där maktutövning i olika former demonstrerats.

Med diktsamlingen *Passad* (1945) ger han oss en ny ”förtrollning”, när han företar en inre resa i sin diktning med nya motiv och ny metaforik. I verseposet *Aniara*, höjdpunkten i författarskapet, förenar han de två motivkretsarna: en dystopi för mänskligheten beskrivs, men i undertexten

skymtar Martinsons tro på människans förmåga till självkänedom och ansvarstagande.

Martinson, som den nyfikne, vetgirige autodidakt han var, har inspirerat mig, trots att jag är humanist, till att studera astronomi och kvantfysik för att kunna tränga längre in i *Aniara* och för att försöka vänja mig vid ett annat sätt att se på verkligheten som komplicerad matematik utgör.

Ibland balanserar han i verseposet på gränsen till det banala, nästan kitschaktiga, då han t.ex. imiterar vårt talade språk, men hans språkkänsla och hans kärlek till språket är så stor att det nästan aldrig blir fel.

I början av 60-talet menade Martinson sig vara asiat genom sin förmåga att på samma gång kunna hysa två motsatta känslor. Denna dubbelhet återspeglas i hans skrivande, där han ibland ger uttryck för en ”dialektisk” arbetsmetod. Varje påstående innehåller då fröet till sin egen motsats. En tanke som utesluter ett antingen-eller- resonemang. Den utopiska syntes som Martinson riktar sitt skrivande mot skall leda till motsatsernas enhet.

Författare Martinson förvandlar erfarenheten av det ständiga tvånget till anpassning, som han tvingades uppleva som barn, till stor konst. Tillvaron är inte enkelspårig och entydig som sockenbarnet Harry erfor den hos bönderna. Den är komplicerad och mångtydig. Detta blir rent allmänt i författarskapet en önskan om att finna det bästa perspektivet, den harmoniskt gyrala situation, som är önskvärd för ögonblicket. Bilden är tagen från gyrokompassen som konstant behåller sin riktning. Den mest fundamentala gyroeffekt som inspirerat sjömannen Martinson i *Aniara*, finner vi i planeten Jorden, som snurrar runt sin axel.

I Martinsons litterära värld finns inga absoluta sanningar andra än dem som naturen står för. Ett exempel är ljusets hastighet som alltid är konstant. För författare Martinson är idealet gyrobalans (formulerat på 40-talet) i stället för det kalla krigets terrorbalans såsom vi upplevde den på 60-talet, när kampen om massförstörelsevapen inleddes. Naturens välbefinnande är så fundamentalt viktigt, säger Martinson. Dess ordning, både ur det lilla och ur det stora perspektivet är vad författarskapet kretsar kring. Martinson blir aldrig naturromantisk, men så länge människan inte inordnar sig i kretsloppet enligt naturlagarna, kan aldrig förhållandet människor emellan bli gott.

Genom hela sällskapets historia och längre än så, har jag levt med och inspirerats av Martinsons texter. Det är ett levande författarskap som rör sig framåt från debuten 1929 med diktsamlingen *Spökskepp* till sista diktsamlingen *Tuvor* 1973.

Även i ett specifikt verk finner vi mycken rörelse. Vi läser om Martin i *Nässlorna Blomma* (1935) som går ut i natten och finner tröst i naturen från verkligheten på Norda gård:

Han började vissla och gick tvärsigenom hagen. Vid en mossig liten bergvägg, knappt högre än en herrgårdsbyggnad, stod lite dimma som en vaddkupa över en källa. Han gick fram till källan och lyssnade. Ned i källan hoppade en groda, grön som grönskans trollgud, plumsande som en sten. Nere i källan samtalade vattnet med sig själv genom sina tusen ådror. Källan växte nedåt som ett vattentråd med silvervattengrenar under gräset. I den tysta natten hördes, om man lyssnade väl, alltsammans. Allt i natten var skyggt och vackert. Själv gick han skyggt och tyst tillbaka till gården. Det var sådana nätter han levde.

Eller som i denna dikt:

*Du fick på din ärm
den sista gula fjärilen
av solens gäckande kraft
av misstag uppväckt.
Då den märkte hur fåfångt,
störtade den sig bort från din hand
och blandade sin flykt med de fallande lövens.*

Ur *Tuvor* (1973)

I *Vägen till Klockrike* (1948) höjs begreppet ”rörelse” till en moralisk dimension. Luffarens vandrande skulle kunna vara det ideala levnadssättet enligt nomaden Martinson:

Vägen blir ett löftesflöde som strömmar in genom deras ögon och ut genom deras hälar, ett löftesflöde som är självändamål: uppfyllelse i sig själv. Enda villkoret för att det så skall vara är att man går och går.

Detta är en illusion som inte går att realisera, så länge de bofasta, med sin inkrökta livsstil, har makten. Luffarna är beroende av dessa och arbetar många gånger mer än någon annan.

Aven i verseposet *Aniara* har rörelsen en moralisk innebörd, men av ett helt annat slag än i *Vägen till Klockrike*. Civilisationskritikern Martinson skickar den skenande mänskligheten, som tror sig ha herraväldet över naturen, men till slut förstör sin jord, att vistas i ett rymdskepp som rör sig framåt (likt vårt eget klot). Det paradoxala är att passagerarna på skeppet befinner sig i ett slutet rum, och enligt min tolkning symboliskt befinner sig i ett fryst tillstånd (youtube.com), till varnagel för oss alla. Så arbetar Martinson med motsatser inom ett verk eller mellan verken.

Låt oss se Martinsons samlade verk som ett uttryck för en polarisering mellan människans verklighet och naturens. Det är alltid den mänskliga verkligheten som problematiseras, aldrig naturens. Dess lagar är odiskutabla, menar Martinson. Vår tids fundamentala problem med klimatkris och kärnvapenhot visar att han är mer aktuell än någonsin.

Under hösten 1977, några månader före Martinsons död, gjorde Maud Höste på Aftonbladet en serie intervjuer med honom, som resulterade i en artikel publicerad postumt den 28 februari 1978. Martinson hade under 60- och 70-talen blivit kallad bakåtsträvande och undergångsprofet. Beträffande de som använt dessa uttryck menade han att deras yttranden var ”skällsord från dem som vill smita från ansvar.” Ett halvt sekel senare förstår vi att han hade mer än rätt.

Fortfarande kan man höra åsikten att Martinson var teknikfientlig. Vad ansåg han på senhösten 1977 om teknologin? Så här säger han i intervjun: ”Tekniken är nödvändigare nu än någonsin för att skapa de alternativ som kan eliminera skadeverkningarna av en alltför upparbetad optimistisk teknologi”. Förstod vi inte honom då, gör vi det nu. En alternativ teknologi (vi skulle säga ”en grön”) är nödvändigare än någonsin, menar han. Att det skulle dröja så länge innan världens ledare på allvar reagerar beträffande vårt enda klots tillstånd, hade nog gjort Martinson oerhört sorgsen.

Marianne Westholm

Bokmässan 2019

Sydkorea, medievetenhet och jämställdhet var temana för 2019 års Bokmässa i Göteborg. Vi i Harry Martinson-sällskapet var givetvis där för att möta besökare. En del av dem trogna och perenna besökare och en del av dem nya och nyfikna sökare.

Området för *De litterära sällskapen* var annorlunda planerat jämfört med tidigare år. Vi hade som vanligt Salje-sällskapet som närmsta goda montergranne men placeringen var en annan. Det var delade meningar om det var bättre eller sämre men de flesta var överens om att det var bättre, öppnare och mer överblickbart. Det som var negativt var att ljudet från DELS-scenen var ganska störande.

På DELS-scenen framfördes två intressanta inslag från vårt sällskap. Björn Larsson höll ett föredrag om Harry Martinson och politiken med titeln ”Medelvägens parti” där han med utgångspunkt från Martinsons texter försökte skapa en bild av var Martinson kunde tänkas vara placerad på vår nutida politiska karta. Gunnar D Hansson talade ”Om Harry Martinsons båtar och skepp” med anknytning till årsboken för 2018.

Våra bilder i montern på några av båtmodellerna i förra årets årsbok *Harry Martinsons båtar och skepp* väckte nyfikenhet. Frågan ”Vad har Harry Martinson med båtar att göra?” fick vi ett flertal gånger och det var roligt att få berätta om hans år som sjöman och tipsa om hans skildringar i

*Irmeli Romo och
Carina Olsson i
Sällskapets
monter på
bokmässan.*

Resor utan mål och Kap farväl! ”Det hade jag ingen aning om” blev kommentaren. Här har vi i sällskapet en mission att fylla.

Vi sålde en hel del böcker, framför allt *Aniara*. Verket ligger verkligen rätt i tiden med alla diskussioner om klimatpåverkan, och det lockar många unga läsare. Jag undrar om Greta Thunberg har läst *Aniara*? Vi kanske ska skänka henne ett exemplar?! En gänglig flicka med långt vackert hår och tandställning kom blygt fram och berättade att hon var döpt till *Aniara*, för hennes mamma var en beundrare av Martinson, men själv hade hon inte läst verket.

15 nya medlemmar anslöt sig till sällskapet. Hoppas att medlemskapet berikar dem och att de kanske också vill bidra till vår verksamhet.

Några besökare frågade om det fanns texter av Martinson som handlade om naturen, bl.a. en ung man som nyligen flyttat från storstaden till landet och hungrade efter naturskildringar. Han hade upptäckt att det finns en natur rik på växter och småkryp. Vi kunde lugna honom och berätta om naturdikterna och naturessäerna. Martinson har ju så många sidor! Naturskildringar är kanske nästa års tema. Ett aktuellt ämne när artrikedomen krymper och medvetenheten om vikten att bevara det som finns behöver öka.

Irmeli Romo

Björn Larsson om Harry Martinson och politik

Under rubriken "Medelvägens parti" berättade Larsson på DELS-scenen om hur hans omläsningar av Harry Martinsons texter har inspirerat honom till ett nytt manus med djupare insikter i detta författarskap.

Martinson nämner ingenting om politik/politiker i sina verk. Han var inte intresserad av att skriva om dagsläget. Hans artiklar för DN från jorden-runt-resan handlade inte om den samtid han mötte. Den journalist som ville hjälpa honom i arbetet – Tore Hallén – sa att han insisterade på att han behövde distans till sina upplevelser. Denna inställning gjorde att han ibland kallades för världsfrånvärd. Han kunde inte skriva reportage. Den inledande artikeln hade också som rubrik "Utsikt över jordens moln".

Enligt dottern Harriet diskuterade man aldrig politik i familjekretsen. En poet ser i första hand alltid individer; politiker vill alla väl och använder statistik för att skapa en politik som gynnar folkflertalet. Realister är inga diktare. Martinson såg individerna och såg därigenom klarare. Harry Martinsons egen ideologi var internationell – alla skall ha rätt att färdas. Men han valde inte mellan höger och vänster. Han företrädde Medelvägen. Varken storm eller stiltje utan Passad!

Han var inte mjukig utan uppskattade den ärliga dialogen. Idag kan vi referera till Habermas och Martin Buber. Man måste göra kompromisser. I unga år skrev han i Brand, anarko-syndikalisternas tidskrift. Andra rörelser behövde ett komplement. Martinson var skeptisk mot makt. Men han var inte radikal-pacifist. Han hade ett otydligt förhållande till religion.

Naturessäerna är centrala i hans syn på naturen, som inte behöver människan men människan behöver naturen. Martinson romantiserade inte arbetarna, följde inte jargongen om proletäerna utan ville se meningsfulla jobb. Utbildning och skola satte han högt och ville avkräva forskarna ett ansvar. Han såg kvinnans uppvaknande som en central del av framtiden och var nog delaktig av en "anti-manlig rörelse".

Göran Bäckstrand

Harry Martinsons båtar och skepp

Två av Harry Martinson-sällskapets årsböcker – *Ty sådana modeller finns det mycket ont om...* (2008) och *Harry Martinsons båtar och skepp* (2018) – handlar om Martinsons stora båtintresse och hans vänskap med den blekingske sjömannen och modellbåtbyggaren Karl Albin Strömberg. Litteraturvetaren och lyrikern Gunnar D Hansson berättade om dessa böcker på DELS-scenen. Det är tydligt att de gjort ett djupt intryck på honom och inneburit en storslagen läsoplevelse. Martinsons och Strömbergs kusligt lika livsöden tillsammans med den förtrolighet och vänskap som utvecklades mellan dem bidrar till att författaren Leif Olsson lyckats skapa en ny bild av Martinson. En lugn, avspänd Harry Martinson som visar enorma kunskaper om segelfartyg och riggningsteknik. Som exempel på detta tog Hansson också upp Gyroessän "Gången är polyhistorn" där Martinson analyserar segelskeppens utveckling och dess betydelse för mänskligheten.

Åke Widfeldt

"Ett gåtfullt och underbart universum"

Harry Martinsonpristagaren **Ulf Danielsson** intervjuas av Håkan Lindgren i *Axess Magasin* nr 5 2019. I denna intervju varnar Danielsson för att vi vill se oss som "världens herrar" och "att vi är på väg upp mot en tron där vi ska härska över universum, om inte i våra biologiska skepnader så i det som kommer efter oss, när vi laddas upp och blir en del av den här tekniken. Istället ser jag det som att vi befinner oss i ett alldeles vansinnigt gåtfullt och underbart universum, som vi är en del av, i och med den här organiska materien som bär med sig så många gåtor om vad den egentligen är för någonting. Man ska vila i gåtfullheten. Inte ställa sig utanför världen..."

Martinson och bilden av hemkommunen

Jag minns att vår klass bjöds en busstur sista skolveckan i nian. Utflykt i Harry Martinsons barndomsbygd med Ingegerd Bodner som guide. Mina förväntningar var lågt ställda. Jag hade för mig att jag sett ett svartvitt foto av den där Martinson i någon gulnad lärobok. Men döda poeter var vid den här tiden inget jag gick igång på, och mamas ord om den svenske nobelpristagaren som jag borde intressera mig för, hade gjort mig ännu mer njugg till utflykten.

När bussen kört ut ur Olofströms centrum, passerat Halabron och snirklade sig fram längs den mycket smala vägen upp mot Nyteboda, övergick min skepsis till hänförelse och förundran. Det här var ju nästan hemma men ändå nytt och okänt för mig. Hur hade jag kunnat bo här i kommunen i sexton år utan att känna till det här? Utanför bussfönstret blomnade, surrade och kluckade försommaren. Om några dagar var det lov. Efter det skulle jag flytta till Malmö och lämna den gudsförgätna bruksorten bakom mig och på allvar påbörja min musikerkarriär.

Vid nobelpristagarens barndomshem, på gränsen mellan Blekinge och Skåne, klev vi ur bussen. Bodner berättade om den stökige fadern som till sist dukat under, om modern som råkat bli med barn med någon och försvann till Amerika, om den sällsynta näckrosen *Trapa natans*, som funnits här i sjön Immeln men utrotats av klåfingriga botaniker i början av nittonhundratalet och om ångbåten Axel med sin rödskäggige skeppare. Åter ombord på bussen på väg mot nästa stopp, läste Bodner ur minnet rader som Martinson skrivit, och jag kom att tänka på hur jag när jag var liten trott att verkligheten var svartvitt, som på gamla filmer.

I Malmö var först allt nytt och spännande. Redan efter två år på gymnasiets musiklinje kom jag in på musikhögskolan. Kraven höjdes. Studenterna runt mig var så duktiga och målinriktade, verkade det som. Men vem var jag själv egentligen? Var hörde jag hemma? Vad ville jag med mitt musicerande och mitt liv? I ettan i betonglandskapet i närheten av Malmöparken (numera Folkets park) kom syner av skir bokskog och sjön Halens mörkblå vatten till mig. Mina nyfikna fötter hade fört mig till Malmö. Men nu drog mig rötterna tillbaka och vände min blick bakåt och inåt. I dag- och nattdrömmar återupplevde jag delar av min barndom och ungdom. Jag återkallade tiden då jag först fångats på allvar av musiken, då jag för första gången mött kärleken. Då hade livet vibrerat och sjudit. Nu föreföll allt gammalt och nött. Jag insåg att Olofström inte bara var en plats. Bruksamhället var en ofrånkomlig del av mig som jag varken kunde eller borde försöka förneka.

Jag hade kommit till en punkt i livet, och befann mig på en plats, där jag inte trivdes. Kärleken, hade jag hoppats, skulle leda mig åt rätt håll. Men den känslan hade blivit dunkel och avlägsen. I detta kristillstånd började jag försöka skriva själv. Inspirerad av några Lundell-romaner diktade jag mig ett spännande och glamouröst liv i sann backanalisk anda. Men hur entusiastiskt jag än börjat blev det aldrig något liv eller någon riktning i texterna. De var stendöda, knycklades ihop och kastades. I stället försökte jag skriva om egna upplevelser från Olofström i början av åttio-talet, och nu brändes det. Här fanns något att utforska! På gott och ont mötte jag mig själv, mina egna rädslor samtidigt som den djupaste lycka man kunde känna. Ju längre in i skrivandet jag kom, desto mer upptäckte jag av stoff och äkta känslor. Doften hemma hos Palle, smaken av pizza Pugliese på pizzeria Napoli; tomat, ost, skinka och bacon, Dannes farsas sätt att uttala ordet kaviar med tryck på sista stavelsen... Ingenting hade egentligen försvunnit, vilket förvånade och glädde mig.

Jag började även läsa med stor aptit. Martinson var en av författarna jag drogs till. I *Nässlorna blommar* återvänder han till rötterna och i *Vägen till Klockrike* skildrar han människor som brutit upp från det rotfasta. Dessa båda motiv, tänker jag, hänger samman med min egen livstematik, vilket gjorde läsningen än mer eggande och meningsfull. Det slår mig nu att Martinson passar bra in på socialantropologen Thomas Hylland Eriksens tes, han som i sin intressanta bok *Rötter och fötter* hävdar att det finns mer av både och i världen än av antingen eller. Även människan är både och. Vi har både rötter och fötter, alltså både behov av traditioner och förankring bakåt, såväl som av att söka oss utåt efter nya impulser.

Patric Eghammer, lärare, författare och musiker

Ikonerna Martinson

”Harry Martinson är liksom Moa Martinson en ikon för läsare ur arbetarklassen. De förkroppsligar båda kampen mot dåliga förutsättningar, mot översitteri och för överlevnad, och är båda viktiga inkörsportar till empati och förståelse för läsare från andra samhällsklasser.

Den unge poeten Harrys skrivande tog förvisso fart samma år som han gifte sig med Moa Martinson, 1929, då hans första dikter publicerades i bokform i *Spökskepp* och antologin *Fem unga*. Å andra sidan var han då bara 25 år gammal och hade haft en svår uppväxt som utackorderat sockenbarn. I torpet hos Moa fick han för första gången skrivro.”

Nina van den Brink i Fokus den 25 januari 2019

Vår nye medlem Anders Glader har skrivit till oss och berättat varför han har ett speciellt förhållande till Harry Martinson.

Bästa Harry Martinson-sällskap!

Som nybliven medlem i Harry Martinson-sällskapet har jag funderat på om det möjligen kunde vara av intresse att varje ny medlem presenterade sig, och då företrädesvis med fokus på förhållandet till Harry Martinson – det första mötet och vad denne storslagne författare i övrigt haft för inflytande på våra liv.

Jag minns att när jag, starkt efterlängtat, flyttade hemifrån, till en gudomlig omodern 1:a i Masthugget och stolt skrev in mig som diversearbetare i telefonkatalogen... Kanske var det också en mer eller mindre medveten ambition att söka erfarenheter och perspektiv från livets olika facetter.

Möten med Harry Martinson

Det finns många minnen, som rinner upp när jag tänker på hur min tillvaro befruktats av Harry Martinsons verk och ande.

Min far, som i större delen av sitt liv jobbade på Spårvägen, var också kommissionär för Bonniers folkbibliotek och sålde på fritiden böcker från denna förnämliga folkbildningsinstitution. Detta medförde att vi hade en del böcker i bokhyllan, som jag i ”slukaråldern”, med god aptit, satte i mig. Böckerna var av allmänt god kvalitet, även om genrerna var skiftande. Allt ”slank ner”.

När man använder detta begrepp, som kanske kulinariskt antyder en viss mindre välsmakande alldaglighet, är detta något som dock ingalunda kunde appliceras på den bok som starkt grep tag i mig och som fick ”existentialerna att vibrera” – nämligen *Vägen till Klockrike*.

Både innehåll och språk gav näring åt livsfunderingar och njutbar litterär estetik och hos mig medförde det en viss faiblesse för luffar-liv, då jag finner ett visst behag i ensamhet.

När jag, i ungdomslivet, fann för gott att utebli från matteprov, satt jag inte sällan, förutom då jag skruvade på moppen eller var ute och fiskade, på Stadsbiblioteket och läste, försjunken i naturlyrik och livsvisdom från Harry Martinson-dikter.

Detta skolkande från företrädesvis matematiken medförde ett fortsatt idiosynkratiskt förhållande till siffror, men en omvänt motsvarande glädje till bokstäver...

I nionde klass skrev jag den obligatoriska stora uppsatsen om författare där jag då valde just Harry Martinson.

Jag lämnade – min prokrastinerande natur trogen – in denna uppsats näst sista skoldagen, då betygen redan var satta. Fröken sade, efter att ha läst den, att jag, om jag lämnat in den i tid, hade fått högsta betyg, nu fick

jag nöja mig med en 4:a i svenska. Men vad gjorde det, jag fick fördjupa mig i Harry Martinson och min kärlek till litteraturen förblev oanfrätt.

Senare i livet, då jag arbetade på bandet på Volvo, ett från början osannolikt stressigt och monotont arbete, kunde jag dock efter en tid, då jag lärt och vant mig vid de olika momenten, ”jobba upp mig” på bandet och fick några minuters frist att läsa mellan bilarna. Då minns jag framför allt *Vägen ut* som starkt slog an i min 18-års knopp. Vilken himmelskriande dikotomi mellan mitt Volvo-liv och Harrys dito! Här fanns dock embryon till hans kritik mot maskinmänniskan – där och då en besynnerlig anomalistisk kontrapunkt. Senare har jag, med viss regelbundenhet mumsat i mig av Harrys vackra men stundom beska, verbala livsflöde. Nu senast ett slags reprisläsning av Sällskapetets förnämliga samling: *Naturesäer*. Stort!

I år blev ju Harry Martinson uppmärksammas p.g.a. Aniarafilmen. Dock en besvikelse, mycket hänförande sig till avsaknaden av hans djuplodande, stilistisk fulländade, poetiska språk.

Torftigt. Endast händelseskelettet blev kvar. För lite kött på benen. Ljusår från HM:s lyriska civilisationskritik och dess magnifikt kusliga oundgänglighetsdystopi.

Däremot såg jag för många år sedan, tillsammans med min yngsta dotter en dramatisering av *Aniara* på Backateatern i Göteborg. Den var inspirerande och stark – kompetent elegant och något nydanande. Vet inte om dottern blev särdeles hänförd. Det är något som emellertid hennes storasyster är. Hon blev tidigt döpt i Harry-elixir och hon blev en devot beundrare av vår store diktare. Hon döpte t.o.m. sin sistfödde till just Harry!

Det finns en del, kanske långsökta fragment av anknytningar till Harry Martinson:

Min närmaste personliga anknytning till Harry Martinson är mycket krystad. I ungdomsåren var jag bekant med systemen till den första Aniara-operans tonsättare Karl Birger Blomdahl. Denna kvinna var mor till mina tvillingkamrater, och i skuggan av sin uppburne docentmake, var hon en självupppoffrande, stolt och kraftfull kvinna, som, närmast på egen hand, födde upp 6 barn (och stundom deras kamrater, varav jag var en). Det kändes, besynnerligt nog, lite märkvärdigt att ändå få ett, trots avståndet, slags anknytning till Harry Martinson.

Den närmaste, också den något sökta, fysiska kontakt jag hade med HM var när jag, tillsammans med mina föräldrar, för länge sedan var i Blekinge och för första gången stod i en skogsglänta, närmast religiöst omsluten av Harrys älskade skvattram, som han kallade getpors, insupande dess starka säregna blomdoft. En växt som då var ny för mig och som inte finns på västkusten. Det var ett fint möte, där på myren.

Emellanåt kan jag förnimma ett andligt släktskap med Harry, då jag, om somrarna, inte sällan, låter mig uppslukas i näselliv vid en solvarm

ladugårdsvägg - i dess brännande grönhet, i doftens starka svårbestämbarhet, på en gång både ljuv och brysk. Uppfordrande. En omslutande hemlighetsdoft i all sin storslagna vardaglighet.

Att läsa Harry Martinson lyfter tillvaron till bitterljuva insikter, som både läker och oroar. Man kan falla i närmast hänförd trans av hans magnifika, nydanande språk. Det är emellanåt svindlande vackert och djupt insiktsfullt. Hans naturvetenskapliga insikter, är gediget tänkvärda. Han hade förmågan att reflektera över allt, stort som smått. ”Sök eftertanken, så faller dig framtiden till”.

Jag tror att det tidiga läsandet i HM:s liv, detta och de ”signifikanta ändra” – skollärare Staaf och ålderdomshemsföreståndare Tyra – men också det viktiga lyssnandet, var den gödsel som närde maskrosbarnet Harry och fick hans rika andliga sommaräng att blomma, och vars verbala väldoft sveper in i våra näsor och berikar våra liv, då vi försjunker i Martinsons verk: ”Språket och solen – det fattiga folkets enda rikedom”.

Mellan varje rad, en rar blomma, en strävande insekt, en outgrundlig himmel, en oförstådd rymd, som befruktar gåtan. Allt i en förtrollande upplyft alldaglighet.

”Gåtan är det djupaste och största. Där får tron och tvivlet inte fäste. Tvivlare går hem och ser i väggen. Trons utropare får tunna stämmor. Gåtan står där och ser in i alla”. (Ur *Doriderna*)

Just läsandet, naturiakttagelserna (naturen var nog en mental oas för honom), detta och lyssnandet räddade honom kanske från den förlamande köld, som dock slutligen grep honom.

LYSSNARE

*Jag var liten i lyssnandets dagar –
vid härden sutto de gamla
vaggande sina förmenta synder mot
den sista dagen, då en
korsfäst frälsare skulle två dem rena. –*

*Katten spann, elden brann, spjällen tjöto, –
någon sjöng slagen och klagande visan
om pigan som trampade på brödet.
Tandlösa munnar berättade i sena höstar
om spetälsk kärresäd och
beska mjöldrögans blomma.
Jag frös vid min barndom härd.
(Nomad, 1931).*

Trots all självupplevd köld, fortfar Harry Martinson att värma våra hjärtan.

Anders Glader

Harry Martinson-sällskapets årshögtid 2020

är förlagd till Blekinge 2 – 3 maj. Det blir föreläsningar och årsmötesförhandlingar på Jämshögs folkhögskola lördagen den 2 maj. Då kommer också Harry Martinson-priset för 2020 att delas ut. Söndagen den 3 maj planeras en utflykt till Tjärö i Blekinge skärgård. Reservera redan nu dessa dagar för en trivsamt samvaro med andra Martinsonvänner!

Nya Martinsonsättningar för kör

Harry Martinson-sällskapet bjöd in tonsättare att skriva musik för kör till en konsert som arrangerades i Göteborg hösten 2018. Musiken uruppfördes av RilkeEnsemblen och Hvitfeldtska Musikgymnasiets Kammarkör.

Av de inkomna verken har några publicerats på

Bo Ejeby Förlag:

- *Aniara* sång 13 och sång 101 (Jonas S Bohlin)
 - *Dagen stiger*, Svit ("Dagen stiger", "Svalkande förmåner", "Innan nuet brister", "Ett nytt språk måste komma", "Rast") för blandad kör (Sven Hagvil)
 - *Där blåklinten slog en bro* (Agneta Sköld)
 - *Kväll i inlandet* (Jonas S Bohlin)
 - *Natt* (Anders Emilsson)
 - *I lövfällningstid*, Tre dikter ("Visa", "Efter lövfällningarna", "Nattlig nysnö") av Harry Martinson (Mikael Carlsson)
- Noterna kan beställas här: <https://ejeby.se/noter-sheet-music/>

Aniarafilmen

blev inte vald att bli Sveriges Oscarsbidrag 2020 men det har blivit klart att den släpps på det brittiska bolaget Arrow:

<https://arrowfilms.com/product-detail/aniara-blu-ray/FCD1931>

Aniara på Båstads bibliotek

Alla har bjudits in att läsa det klassiska verket samt se filmatiseringen på Scalabiografen i Båstad den 20 oktober.

Den 24 oktober arrangerades föreläsning på biblioteket om hotet från rymden med Sanna Alwmark, forskare i planetär geologi vid Lunds universitet. Hon berättade om asteroider och kollisioner i rymden. Dagen därpå genomförde biblioteket bok- och filmsamtal om Aniara.

Doris

Harry Martinson-sällskapets medlemstidskrift

Utkommer två gånger om året, vår och höst.

Bidrag sänds till:

Åke Widfeldt, Trestegsvägen 8, 514 31 Tranemo

E-post: ake.widfeldt@telia.com Tel. 0325-70732

Redaktör för detta nummer: Åke Widfeldt.

Doris produceras hos Pernillas Grafiska i Blekinge AB i Mörrum.

ISSN 2002-7710

Kansli:

HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPET

c/o Jämshögs folkhögskola, Kulltorpsvägen 2, 293 72 Jämshög

Tel. 0454-463 40. Fax 0454-492 41

E-post: info@jamshog.org

Bankgiro 5662-5890

Swishnummer 1230970798

Hemsida: www.harrymartinson.se

Se även <http://harrymartinsonitiden.blogspot.com>

Så här blir du medlem i Sällskapet:

Årsavgiften är

225 kr för enskild medlem (erhåller sällskapets årsbok)

(För boende i utlandet är avgiften 325 kr)

50 kr för familjemedlem.

Mejla till info@jamshog.org eller skicka vanlig post till adressen ovan.

Sätt samtidigt in avgiften på bankgiro 5662 – 5890

eller swisha 1230970798.

Glöm inte att uppge namn och adress, gärna via mejl.

HARRY MARTINSON-SÄLLSKAPETS

STOCKHOLMSGRUPP

Kontaktpersoner:

Eva Risberg

E-post: evarisberg04@hotmail.com

Tel. 08-6419019; 070-5929912

Lena Havland-Erlandson

E-post: lena.havland.erlandson@gmail.com

Tel. 0708-121573; 08-6121573

Göran Bäckstrand

E-post: goran.backstrand@sobernet.nu

Tel. 08-766 40 05; 073/441 25 86